

מבעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרוייקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו הפני | כולל שישי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות וההוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנוקדים ואברכים עמלי תורה

יום א' כ"ח כסליו-שבת ד' טבת תשפ"ה

שבוע פרשת ויגש

העלון מוקדש לעילוי נשמת:
הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול
שולמות זצ"ל
ומרת הדרה בת שמחה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

מסכת סנהדרין י"ב-י"ה

העלון מוקדש לעילוי נשמת:
ר' אליהו בן חנה ז"ל
ומרת אסתר בת מרים ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

חנורה שמח וציאיר לכלל הלועזים ולכלל בירתישראל

דף י"ב ע"א

תנו רבנן אין מעברין את השנה בשני רעבון.

כבר נתבאר לעיל שדעת הרמ"ה שעיבור השנה אינו תלוי במחזור גו"ה אדז"ט, אלא מעברים לפי הצורך, ואין יתרון לתקופה על שאר הסיבות לעיבור, ולא כרש"י שכתב שהעיבור על התקופה הוא מדאורייתא, ובאמת כך היא דעת הרמב"ם [הלכות קידוש החודש פ"ד ה"ב] שכתב, על שלשה סימנים מעברין את השנה, על התקופה ועל האביב ועל פירות האילן, כיצד בית דין מחשבין ויודעין אם תהיה תקופת ניסן בששה עשר בניסן או אחר זמן זה מעברין אותה השנה, ויעשו אותו ניסן אדר שני כדי שיהיה הפסח בזמן האביב, ועל סימן זה סומכין ומעברין ואין חוששין לסימן אחר.

ושם [הט"ו] אין מעברין את השנה בשנת רעבון שהכל רצים לבית הגרנות לאכול ולחיות ואי אפשר להוסיף להן זמן לאסור החדש, ואין מעברין בשביעית שיד הכל שולטת על הספיחין ולא ימצאו לקרבן העומר ושתי הלחם, ורגילין היו לעבר בערב שביעית. וכתב שם [הלכה ט"ז] יראה לי שזה שאמרו חכמים אין מעברין בשנת רעבון ובשביעית, שלא יעברו בהם מפני צורך הדרכים והגשרים וכיוצא בהם, אבל אם היתה השנה ראויה להתעבר מפני התקופה או מפני האביב ופירות האילן מעברין לעולם בכל זמן.

והרמ"ה כאן בסוגיא השיג על הרמב"ם דממעשה דאלישע מוכח שלא יעברו את השנה אף שלפי מה

שאמרו על ביכור התבואה באותה השנה מובן שהתקופה והאביב נכנסו אחרי ניסן ואף על פי כן לא עברוה כי היתה שנת רעבון.

תנו רבנן אין מעברין את השנה לפני ראש השנה, ואם עיברוה אינה מעוברת, אבל מפני הדחק מעברין אותה אחר ראש השנה מיד, ואף על פי כן אין מעברין אלא אדר.

רש"י כתב הטעם מפני שיש שכחה בדבר קודם שיגיע ומזלזלי בחמץ. וכתב הרמ"ה דהוא אפילו שברור שצריכה להתעבר, כגון שהיתה שנת רעבון או שביעית קודם לכן ועברו שלש שנים פשוטות זו אחר זו והדבר ידוע ששנה רביעית תהיה צריכה עיבור וכיו"ב.

והביא הרמ"ה שיש מפרשים לא בסתם הישוב, אלא בעיבור ממש, שרצו לעבר על תנאי, על מנת שתהא צריכה לעבר מפני האביב ופירות האילן, כמו שאמרנו לעיל על מנת שירצה נשיא, ומפני מה אין מעברין אותה קודם ראש השנה שלא יאמרו אלול באלול עברו ואתי מינה חורבא דאתי לזולוא בראש השנה ובסוכות ולמיכל ביום הכיפורים, אבל מפני הדוחק שלא יוכלו להתאסף באדר ולעברה או שהן מתיראין מאויביהם, מעברין אותה אחר ראש השנה מיד, שאז לא יבואו לומר אלול באלול עיברו, ואפילו יאמרו שעברו את חשוון או תשרי, שוב לא תהיה תקלה כיון שכל המועדים הוכים אחר ראש השנה. ומה שאמרו אעפ"כ אין מעברין אלא אדר רוצה לומר שאף על פי שאמרו שמעברין אותה אחר ראש השנה

כולל ומכון ראש פינה:

שנעשה להם נס וניצולו, ולא לקחו מה שהיה בידם ולא ידעו מה היה בידם, ונשלם מעשה הנס הזה שספרו להם בתחלת המכתב.

ואחר הדברים האלה הודיעו להם במכתב שהוא ענין עיבור השנה ברמו, מפני שהיתה גזירה עליהם ממלכי רומא שלא יעברו שנים. וכתבו עמוסי יריכי נחשון הוא הנשיא שבארץ ישראל, וייחסו אותו על נחשון ולא על יהודה ראש השבט, מפני שהנשיאות התחילה מנחשון, גם לרמוזו כמו שנחשון מסר עצמו על כבוד שמו יתברך שקפץ לים תחלה, כן הנשיא מוסר עצמו בשביל מצוה היפך הגזירה של מלכי רומא, ורצה לעבר שנה ולא עלתה בידו מפני שהרגישה המלכות בזה ונתפרדה חבילה, ולזה אמר בקשו לקבוע נציב אחד ולא הניחם אדומי הלז, נציב נץ י"ב, פירוש חודש י"ב הוא אדר שני שהוא עבור של י"ב חודש, וקראו נץ כי הוא מבשר טובות של נסי ישראל כמו נץ זה שטבעו לבשר טוב, והוא הנקרא מטגי, וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל שהוא מוכן לבשר טוב, ולא הניחם אדומי הלז הוא מושל אדום, ולגרסת פרסי הלז היינו שקראו אותו בשם פרסי כדי שלא ירגישו נכרים אם יפול הכתב לידם שהם מדברים על אדום, אבל בעלי אסופות הם החכמים נאספו במקום ועד לעבר השנה, ועשו הועד הזה בחודש שנפטר בו אהרן הכהן ע"ה שהוא חדש אב אשר בו דרכן של ישראל להתאבל על בית המקדש, ולא יאכלו בשר ולא יעשו סעודות, ולכן בחודש זה לא ישימו לב אנשי המלכות לחקור ולדרוש עליהם אם עושין ועד לעבר השנה, יען כי הם יודעים שדרכם לעשות סעודה גדולה בעיבור השנה ומרבין בשמחה, ואומרים בודאי לא יעשו בחודש הזה, ואין בודקין אחריהם בענין, ולכך הם הכריחו הדבר לעשותו בחודש הזה שלא ירגישו בו:

אין מעברין את השנה לא משנה לחברתה, ולא שלש שנים זו אחר זו. אמר רבי שמעון מעשה ברבי עקיבא שהיה חבוש בבית האסורים, ועיבר שלש שנים זו אחר זו.

ואיך היתה המציאות שהיו צריכים לעבר שלש שנים זו אחר זו וידעו זאת מראש, כמו שאמרנו שרבי עקיבא עברן כבר אז רק בית דין ישבו ועברו בפועל כל שנה בפני עצמה, אבל חזינן שידעו מראש שצריכות שלש השנים להתעבר זו אחר זו, כתב רבינו חננאל, פירוש, מפני שסוד העיבור בנוי לעבר בכל מחזור של י"ט שנה ז' שנים מעוברות כדי להשוות שנת הלכנה לשנת החמה, ושלא להוסיף ושלא לגרוע על ז' שנים מעוברות, וחל להיות באותה העת י"ד למחזור שהיא שנת עיבור רעבון ולא עיבורה ושנת ט"ו היתה שביעית ושנת י"ו מוצאי שביעית ולא עיברו בהן, נמצא שלא עיברו בכל המחזור אלא גו"ח י"א שהן ד' שנים בלבד ולא נשארו במחזור זולתי שלש שנים, לפיכך עיברו אותן ג' שנים זו אחר זו למלאות ז' שנים מעוברות במחזור. והביא רבינו חננאל פירוש אחר שבאמת בפועל חכמים לא עיברו שלש שנים זו אחר זו,

ולא חיישינן שמא יאמרו תשרי בתשרי עברו א"נ מרחשון במרחשון עברו, לא מפני שמותר לעבר תשרי בתשרי או מרחשון במרחשון, אלא רק לא חוששים שיאמרו כך, אבל אין מעברים אלא אדר, והטעם, לפי שעיבור השנה תלוי באביב ובפירות האילן ואין הדבר נודע ברוב השנים אם יהיו מוקדמים או מאוחרין אלא משיגיע אדר לפיכך גזרו שלא יעברו אלא אדר כדי שיהו רגילין בכל שנה להמתין עד אדר ואם יראו שצריכה לעבר יעברו אדר באדר.

ולפי סברא זו באמת היה אפשר לעבר כל חודש אחר, ורק גזרו לעבר רק אדר מטעם הנ"ל. אבל הביא הרמ"ה מכילתא, שמור את חדש האביב, סמוך לאביב אתה מעבר ואיזה זה אדר וכו', מה חדש אין תופס עיבורו אלא בסוף אף שנה אין תופסת עיבורה אלא בסופה והיינו אדר. ולפי זה הוא דין תורה ואי אפשר לעבר חודש אחר כלל.

זוג בא מרקת וכו'.

כתב הבן יהודע לפרש מעשה זה, שהם רצו להודיע לרבא שהיה ראש ישיבה בבבל על אותה שנה שנתעברה, ופחדו לכתוב לו בפירוש מפני הגזירה שגזרו העכו"ם עליהם שלא לעבר שנים, ואף על פי שהגידו לו ענין עיבור השנה ברמו, עם כל זה נתחכמו לכתוב לו באותו מכתב ידיעה בדבר שאינו צריך רבא לידיעה זו, ורק הם כתבו אותה ידיעה בתחלת המכתב כדי להעלים הדברים שמדברים בענין עיבור השנה בהעלם יותר בהיות תחלת המכתב הוא בדבר אחר, וסיפור זה שכתבו בראשנה על נס שנעשה לחכמים באותה שנה בארץ ישראל ששם היו בארץ ישראל תחת ממשלת רומא בני עשו אבי אדום, וקרו ליה בשם נשר, משום דכתיב בעשו [עובדיה א' ד'] אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאום ה', ולא על פרס וכמו שכתב רש"י ז"ל, כי בארץ ישראל לא היו תחת ממשלת פרס אלא תחת ממשלת אדום, ורק בבבל היו תחת ממשלת מלכות פרס:

וזה פתרון דברי המכתב שלהם שכתבו בתחלתו זוג בא מרקת, פירוש שני חכמים באו מהעיר טבריא לילך למקום אחר בארץ ישראל, ותפסו נשר, חיל של אדום תפשו לזה הזוג לשדוד אותו, והיה ביד הזוג הזה דבר הנעשה בלזו ומאי ניהו תכלת, כי באותו זמן היה הצבע של התכלת נקלט לשבח באויר של לזו יותר ממקום אחר, ולכן היתה סחורה של התכלת שבידם יקרה מאד, ואם היו יכולים לשדוד אותם היו מפסידים הרבה, ויתכן שהיה באותו זמן גזירה ממלכי רומא שלא יצבעו תכלת לציצית ואם שודדים אותם היו נכנסים בסכנה שהיו עושים עליהם עלילה שעברו על גזירת המלכות, אך בזכות הרחמים, הם תפילות ישראל שהם שמונה עשרה, ובזכותם הוא זכות התורה שהיה בידם, יצאו בשלום

וכתב דפירוש זה לאו דסמכא הוא. והביא עוד פירוש אחר, שכשהיה רבי עקיבא חבוש חל להיות שביעית בשנת י"ד למחזור, ויובל לאחריה בשנת ט"ו למחזור י"ט ושנת י"ו היא מוצאי יובל, ושלחו לרבי עקיבא והורה אין מעברין בשביעית ולא ביובל ולא במוצאי יובל, הלכך מעברין שנת י"ז י"ח י"ט שלא נשאר במחזור זולתם.

ומכל מקום חזינן דגם שיטת רבינו חננאל דלא כהרמ"ה הנ"ל אלא אף חז"ל היה מעברים רק שבע שנים במחזור.

דף י"ב ע"ב

רבי שמעון אומר אם מפני הטומאה עיברה מעוברת. אלא מפני מה ביקש רחמים על עצמו שאין מעברין אלא אדר, והוא עיבר ניסן בניסן.

בפשטות המחלוקת היא אם עברה מפני הטומאה או שעבר ניסן בניסן, ולדעת רבי שמעון היה זה מפני שעבר ניסן בניסן ולא מפני הטומאה, דלמסקנת הגמרא לדעת רבי שמעון מעברים לכתחילה מפני הטומאה, ולדעת תנא קמא עיבר מפני הטומאה ולא עשה כראוי דאף שבדיעבד חל העיבור מכל מקום אין מעברים לכתחילה מפני הטומאה. אבל לרמב"ם היו אז שני הדברים, דכן כתב הרמב"ם [הלכות ביאת המקדש פ"ד ה"ז]. ומנין שטומאת מת דחווה בציבור שנאמר ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם, כך למדו מפי השמועה שאנשים יחידים הם שידחו לפסח שני אם היו טמאים, אבל ציבור שהיו טמאי מת אינן נדחין אלא הטומאה תדחה ויעשו פסח בטומאה, והוא הדין לכל קרבן שקבוע לו זמן כפסח שהוא דוחה את הטומאה. [הלכה י"ז] והרי הדבר מפורש בכתובים, שנאמר שם כי רבת בקהל אשר לא התקדשו והלויים על שחיטת הפסחים לכל לא טהור [להקדיש לה] כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו, ומהו זה שנאמר כי אכלו את הפסח בלא ככתוב מפני שעברו אותה השנה מפני הטומאה שנאמר ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלים לעשות הפסח בחדש השני כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא כי הכהנים לא התקדשו למדי, וכבר ביארנו בקידוש החודש שאין מעברין את השנה לכתחלה מפני הטומאה. [הלכה י"ח] ועוד אחרת היתה שם באותה השנה, שעבר חזקיה המלך את השנה ביום שלשים של אדר שראוי להיות ראש חדש ניסן ועשה אותו החדש אדר שני, ולא הודו לו חכמים, שאין מעברין ביום זה כמו שביארנו בקידוש החדש, ומפני דברים אלו שעשה שלא כהלכה נאמר כי אכלו את הפסח בלא ככתוב, וביקש רחמים על עצמו ועל החכמים שהסכימו על מעשיו שנאמר כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר ה' הטוב יכפר בעד ונאמר וישמע ה' אל יחזקיהו וירפא את העם שנרצה קרבנם.

וצ"ע מה הכריחו להרמב"ם לומר שהיו שני הדברים,

דמפשטות לשון הגמרא משמע דליכא מאן דאמר כזה, ואדרבה הוו תרי דעות חולקות, ועוד צריך להבין על מה היה חזקיהו צריך לבקש רחמים, דהרי בדיעבד מעוברת, ואם כן אכלו את הפסח כדין, ואיך יתפרש הכתוב כי אכלו את הפסח בלא ככתוב. ועיין בכסף משנה שנשאר בזה בצריך יישוב. ועיין בפירוש המלבי"ם [דברי הימים ב', ל', י"ח] שהביא את הרמב"ם הנ"ל, וכתב ליישב את הקושיא השניה הנ"ל, כי הגם שבדיעבד מעובר, אבל לבסוף עשו את הפסח בטומאה כי העם לא נטהרו מהסיבות המבוארות שם במפרשים, אף שהזיזו להטהר, ככתוב שם, כי רבת בקהל אשר לא התקדשו והלויים על שחיטת הפסחים לכל לא טהור להקדיש לה. כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו כי אכלו את הפסח בלא ככתוב כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר ה' הטוב יכפר בעד. ואף שבכתוב משמע דלא כמו שכתוב בגמרא שביקש רחמים על עצמו, אלא אמרו שבקש רחמים עליהם על מה שלא נטהרו, כתב המלבי"ם שמחמת שלא נטהרו היה צריך לבקש רחמים גם על עצמו אחר שבאמת לא היו טהורים גם אח"כ, ממילא נגלה למפרע שעבר שלא כדין, ולא הרויח בעבור זה, וממילא הוצרך להתפלל גם בעד עצמו.

ועוד צריך להבין לדעות אלו מה שאמר הכתוב וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש השני וגו', דאם היתה השנה מעוברת הרי נשחט הפסח בראשון, ואם בדיעבד לא היתה מעוברת, ואיגלאי מילתא שהיה זה החודש השני, אם כן גם אכלו חמץ בפסח וכו', ומה זה דשביק חמירתא, דאכילת חמץ דבכרת, וביקש רחמים אקילתא, וצע"ג בכל זה.

עודו על מצחו מרצה.

רש"י כתב בין שישנו על מצח כהן גדול בשעת טומאה, משמע דאם היה על מצחו בשעת טומאה מרצה, והקשה הרמ"ה דמה שייך ריצוי בשעת טומאה, אלא ודאי קאי אהקרבת הקרבן בטומאה. וצריך לומר דזו גם כוונת רש"י.

אמר רב יהודה אמר שמואל אין מעברין את השנה אלא אם כן היתה תקופה חסירה רובה של חודש, וכמה רובה של חודש ששה עשר יום, דברי רבי יהודה וכו'.

הרמ"ה האריך מאוד מאוד בסוגיא זו, והביא שיש שמקשים שכל התנאים שבסוגיא מודים דכי נפלה תקופת תשרי בעשרים ושנים בתשרי מעברין, ואילו בלוח שלנו הרבה פעמים נופלת תקופת תשרי בכ"ה תשרי ולא מעברין, וכתב דקושיא זו לא קשה דאפשר דלכולהו תנאי דמיירי בתקופת תשרי לא קא אמרי דמעברים אלא היכא דאיכא אביב או פירות האילן בהדה, כמו ששינונו בכרייתא בהדיא, על שנים מהן מעברין על אחד מהן אין מעברין, ועכשיו שאי אפשר לעמוד על זה לא מעברין

הסומך דאם לא בא לסמוך למה בא שם.
גזרה המלכות על ישראל כל הסומך יהרג.

כתב הבן יהודע, הא דגזרו רק על הסמיכה, משום דדבר זה חשבו דיכולים לבטלו לגמרי עד עולם, כיון דעתה אין סומכין מחדש, אז סמוכין הישנים ימותו וממילא יתבטלו דיני קנסות, דאין דנים אלא הנסמכים וליכא נסמכים, אבל שאר דינים אם יגזרו עליהם שלא ידונו אין גזרתם קיימת לעולם, כי אחר דור זה ימות הקיסר ותבטל הגזרה, ויחזרו וידונו בהם, כי תורה מונחת בקרן זוית ואינם בטלין הדינים שלה:
ועיר שסומכין בה תחרב.

הקשה הבן יהודע מדוע גזרו על העיר שתחרב, ואין דרכם בכך, כשגזרין לבטל מצות מענישין את העושה מצוה ואין מחריבין מקום שעשה בו המצוה. וכתב דנ"ל כי הם חשו פן יעשו הסמיכה בחדדי חדרים ואחר כך יברחו הסומכין והנסמכין למלכות אחרת שאז אין יכולים להרגם, אך עתה שגזרו על העיר תחרב יחושו ולא יעשו הסמיכה בסתר, דשמא אחר כך יתגלה הדבר, ואף על פי שהם בורחים עם כל זה העיר תחרב, ועוד גם אנשי העיר לא יניחו אותם לסמוך בסתר כי יאמרו שמא תשמע המלכות ותחריב העיר:

ומה שלא הלך רבי יהודה בן בבא למלכות אחרת לסמוך שם, מפני שהיה זקן וחולני ולא היה לו כח לילך למלכות אחרת, וכפי הנראה היה חוק ומשפט הסמיכה כך, שהסומך יאמר תחלה לנסמך כל דיני קנסות והלכותיהן, ואחר כך יאמר לו רבי תתקרי והרשות נתונה בידך לדון דיני קנסות, ומאחר שמסדר לו כל דיני קנסות היה צריך לשהות עמו הרבה, ולא סגי לעשות לו הסמיכה בדברים אלו בלבד, רבי תתקרי ורשאי אתה לדון דיני קנסות:

רבי יהודה בן בבא אחריני הווי בהדיה והא דלא חשיב להו משום כבודו.

הביא הבן יהודע שיש מקשים על דברי הרמב"ם שפסק [הלכות סנהדרין פרק ד'] דאע"ג דסמיכת זקנים בשלשה מכל מקום בחד סמוך מתוך השלשה סגי, אם כך אמאי הביא רבי יהודה בן בבא אחריני בהדיה, יניח שנים מן החכמים שבאו להסמך ויצטרפו עמו להיות שלשה. וכתב ליישב דנ"ל דיש שני מיני סמיכה, האחד שסומך אותו בכל דבר ונותן לו רשות לסמוך אחרים, והשני שסומך אותו לדון דיני קנסות, אבל אין לו כח לסמוך אחרים, ומה שפסק הרמב"ם דסמיכת זקנים סגי בחד מנייהו מוסמך, אין הכונה דהשנים לא יהיו סמוכים כלל, אלא בעינן דהשנים גם כן סמוכים שנסמכו לדון דיני קנסות, ורק אין סמוכין לסמוך אחרים גם כן, דסגי באיכא עמהם חד שהוא מוסמך כדי לסמוך אחרים גם כן, ולכן כיון דאותם החמשה לא היו סמוכין כלל, דלא נסמכו עדיין אפילו

אתקופה לחודה. אבל כתב דקשה דבר אחר, דאמרינן בראש השנה [כ"א ע"א] שכשנמשכת תקופת טבת עד שיתסר בניסן מעברים את השנה על דבר זה לחוד, ובלוח שלנו לפעמים משכא תקופת טבת עד שיבסר ותמני סר ולא מעברינן. והאריך שם בתירוצו על פי החשבונות, ואין כאן המקום להאריך בעניינים אלו שאינם שווים לכל נפש, רק מראה מקום אנו למי שיחפוץ להעמיק ולברר את הענין על בוריו.

ועוד בענין זה, דרש"י מביא בפירושו בסוגיא דלא היו עושים ראש השנה בימי אד"ו, וזו עיקר התקנה ולא מה שמקובל אצלנו שלא בד"ו פסח, ובעל המאור הקשה על רש"י דתקנה זו נתקנה בזמנינו ובעלי התלמוד לא נקטו תקנה זו כלל, ולא היו בעלי התלמוד משגיחין לא על אד"ו ולא על בד"ו כדמוכח בגמרא בכמה מקומות, וכתב הר"ן דבאמת כן הוא שהראשונים לא היו מדקדקין בדבר, אבל האחרונים בזמן חז"ל תקנו כן כדאיתא בפ"ק דר"ה ידעין חברין בבלאי מאי טיבותא עבדינן בהדייהו. וכן במסכת סוכה אמרו הזדרזו דלא לייתא יום ערבה בשבת, ורש"י פירש סוגיא זו על דרך תקנת חכמים האחרונים שלא רצו להקשות בסוגיא עניין שאינו נהוג לפי דורן משום תקנת אד"ו כפי מה שכבר היה נהוג באותם דורות שבהם דנה הגמרא.

דף י"ג ע"ב

וסמכו שנים, זקני שנים, ואין בית דין שקול מוסיפין עליהם עוד אחד, הרי כאן חמשה, דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר זקני שנים, ואין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד, הרי כאן שלשה.

ולכאורה הוא תימה, דכאן הוא גזירת הכתוב שצריך זקני העדה וכו', ומה ענין זה לבית דין שנאמר שאין בית דין שקול, וכי באו לדון כאן דין כל שהוא. תירץ הרמ"ה אין עושין ב"ד שקול דשמא יפול מום בפר ויחלקו בדבר אם קבוע הוא ואם עובר הוא והדבר צריך הכרע לפיכך מוסיפין עליהן עוד אחד.

ברם זכור אותו האיש לטוב ורבי יהודה בן בבא שמו.

משמע שעיקר השבח היה לרבי יהודה בן בבא, והקשה הבן יהודע דכיון דגזרו גם על הנסמך יהרג, היה צריך להחזיק טובה גם לנסמכים שסכנו עצמן לקבל הסמיכה דלולי זה היו דיני קנסות בטלין. וכתב ליישב דעיקר השבח הוא לרבי יהודה בן בבא שהיה זקן שאין יכול לברוח אם ירגישו בו, אבל הם שהיו בחורים וגבורים סמכו על עצמם שלא יסתכנו שאם ירגישו בהם יברחו וכדהוה הכי. ועוד יישב דיש לומר דהנסמכים אפילו אם יתפסו אותם יאמרו אנחנו לא באנו להסמך אלא לראות, ואותם שנסמכו ברחו להם, אך הסומך הוא אחד, והם יודעים שהוא היה רבי יהודה בן בבא שהוא היה הזקן

בסמיכה דלדון דיני קנסות, לא אהני למיתב מנייהו שנים כדי לסמוך, ולכך הביא אחרוני שהיו מוסמכים לדון דיני קנסות, ורק לא היו מוסמכים להסמיך אחרים:

ובזה תתורץ קושיא אחרת, דקאמר על רבי מאיר שסמכו רבי עקיבה ולא קבלו מיניה משום דהוה קטן בשנים, דקשה איך סתרו מעשיו של רבי עקיבה ולא קבלו סמיכתו, ובוזה ניהא דרבי עקיבה סמך את רבי מאיר לדון דיני קנסות, וגם לסמוך אחרים, ומשום כבודו של רבי עקיבה קבלו ממנו הסמיכה לענין לדון דיני קנסות, אבל לענין לסמוך אחרים לא קבלו מיניה, שלא היו מקבלים לעשות דבר זה לכתחילה שיסמוך אחרים והוא עודנו קטן בשנים, משום דבוזה תהיה סמיכה של אחרים רופפת, עד שבא רבי יהודה בן בבא וסמכו להיות סומך אחרים גם כן:

פשיטא דהיכא דהוו סומכין בחוצה לארץ והנסמכין בארץ וכו'.

פירש הרמ"ה, פשיטא דהיכא דהוו סומכין בחוצה לארץ והנסמכין בארץ הא קא אמרינן דלא מצו סמכי להו דאין סמיכה בחוצה לארץ, וכיון דאי הו גבן בחוצה לארץ לא הוה מצינן למסמכינהו כ"ש היכא דליתנינהו גבן, אלא כי קא מיבעיא לן היכא דהוו סומכין בארץ והנסמכין בחו"ל, מאי, מי אמרינן סומכין עיקר ונסמכין בתרייהו גרירי ומצו סמכי להו, או דילמא אידי ואידי בעינן בארץ, וכיון דנסמכין בחוצה לארץ לא מצי סמכי. ולפי פירוש זה באמת לא צריך שיהיו הנסמכים אצל הסומכים, וכל השאלה היתה רק לענין ארץ וחץ לארץ. והביא פירוש אחר דהכי קא מיבעיא ליה האם צריכים שיהיו אצלם בשעת סמיכה או לא, ולפי פירוש זה אין נפקא מינה בין בארץ בין בחוץ לארץ, והיה יכול לשאול את אותה השאלה בארץ ביהודה וגליל וכו', וממה שהבעיא היתה על חוץ לארץ משמע כפירוש הראשון. ולדברי הרמ"ה משמע שבארץ ישראל אין צריך שיהיו ממש אצלם, ואפילו לא באותו חבל ארץ. וכך פסק הרמב"ם [הלכות סנהדרין פרק ד' הלכה ו']. אין סומכין זקנים בחוצה לארץ ואף על פי שאלו הסומכין נסמכו בארץ ישראל, אפילו היו הסומכין בארץ והנסמך חוצה לארץ אין סומכין, ואין צריך לומר אם היו הסומכין בחוצה לארץ והנסמכין בארץ, היו שניהם בארץ סומכין אותה אף על פי שאינו עם הסומכים במקום אחד, אלא שולחין לו או כותבין לו שהוא סמוך ונותנין לו רשות לדון דיני קנסות הואיל ושניהם בארץ, וכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה.

ומדברי הרמב"ם למדנו שאין הסמיכה תלויה בקדושת הארץ באותו זמן, דאם לא כן לא היו יכולים לסמוך בבית שני רק בתחום כיבוש עולי בבל, וכתב הרדב"ז שם, אף על פי שלא החזיקו בה עולי בבל אף על גב דאינה כא"י

לענין תרומות ומעשרות ולקצת דברים, לענין מינוי סמוכים הכל הוא א"י וכן לענין הדר בא"י ולענין הנקבר בה ולשאר קדושת ארץ ישראל דינם שוה וכבר האריך בזה בעל ספר כפתור ופרח, ע"ש. אמנם לפי זה צריך עיון שלכאורה מעלת ארץ ישראל היא גם במקום שלא כיבשו אף עולי מצרים, אלא רק הובטחו לישראל, מנהר פרת עד נחל מצרים, וצ"ע בזה.

לעולם הוי קבל וקיים.

פירש רש"י קבל אפל, רוצה לומר שפל, וכתב הבן יהודע דמה שלא אמר בפרוש שפל אלא קבל, שיש בוזה הלשון תרתי, לשון קבלה ולשון שפלות, לרמוז שהשפלות הוא מקבל אותה ברצונו, ולא שהוא מוכרח להיות שפל בשביל איזה פניה שיש לו בזה דמכרחתו לכך. או באופן אחר, על דרך מה שאפשר לומר במאמר התנא [אבות פ"א] ויהיו עניים בני ביתך, כי הגוף נקרא בית, כמ"ש [קהלת י"ב ג] ביום שיזועו שומרי הבית, והאדם צריך לראות אברים שלו שהם בני ביתו עניים דלית להו מגרמייהו כלום, אלא כל רגע מקבלים כל אחד ואחד כח השייך לו מאת השי"ת. ובוזה פירש מאמר רז"ל יאה עניותא לישראל כורדא סומקא לסוסיא חוורא, דאין הכונה נאה להם העניות שיהיו עניים באמת, אלא הכונה נאה להם להיות רואין עצמן דלית להו מגרמייהו כלום, כך יציירו ויחשבו בדעתם תמיד. ובוזה פירש הטעם שישראל מונין ללבנה ונמשלו ללבנה, והיינו כי הלבנה היא גוף חשוך ואין לה אור מצידה כלל, אלא היא מקבלת תמיד אור מן השמש, וכך נאה לישראל לחשוב על עצמם כך, שהם דומין ללבנה שגם הם מצדם גוף חשוך, ולכן אמר לעולם הוי קבל שהוא תרגום של אפל, רוצה לומר גוף חשוך כמו הירח שהיא גוף חשוך ומקבלת כל אור שלה מן השמש ולית לה מגרמא כלום, כן הוא אפל מצד עצמו, אך כח הנמצא ונראה בו הוא שקבלו כל רגע מאת השי"ת, ולזה נקיט קבל שיש בלשון זה שתי משמעות אחת לשון קבלה ואחת לשון אפילה, רוצה לומר אע"פ שרואה עצמו שיש בו כח, יחשוב שהוא מצד עצמו אפל, אך הוא מקבל הכח והאור מלמעלה.

והביא בשם בנו רבי יעקב שפירש שהחכם נקרא תמיד בשם תלמיד חכם, להורות אע"פ שלמד תורה הרבה לא ישבע מן הלימוד, ולא יאמר כבר נעשיתי רבי וחכם גמור, אלא כל ימיו ישתדל ללמוד מאחרים שיעשה עצמו בסוג תלמיד, וזהו שאמר הוי קבל וקיים, תהיה בסוג המקבלים שצריך לקבל דברי תורה מאחרים, ובוזה יהיה למודך קיים בידך, שאם תחשוב שנסלמת בחכמה ואין צריך אתה לקבל עוד, נמצאת מתגאה, ואז אין למודך קיים בידך, עד כאן דבריו.

כי סמכוה לרבי זירא כו'.

פירוש תשבחות אלו פירש הרמ"ה דלרבי זירא היו

דף ט"ז ע"ב

איבעיא להו שור סיני בכמה.

והקשו התוספות והראשונים מדוע לא הקשו בגמרא מאי דהוה הוה כמו שהקשו בכמה מקומות, וכתב הרמ"ה דהכא דאשמועינן קרא דמיחייב קטלא איבעיא לן בכמה הוה כי היכי לפרושי קרא ולמידע היכי הוה מילתא. והר"ן כתב ד"ל דרוש וקבל שבר. וא"נ נפקא מינה לנודר, דאי אמר הריני נזיר אם מיתת שור סיני בכ"ג אי הווי בכ"ג הוי נזיר ואי לא איננו נזיר:

ולא שלש ערי הנדחת וכו'.

זימנין אמר רב בב"ד אחד הוא דאין עושין הא בשנים ושלשה בתי דינין, כגון שעשתה סנהדרי זו שתי ערים נדחות ומתו בני אותה סנהדרי ועמדו אחרים תחתיהן ועשו שלישית. כך כתב רש"י וכן הביא הרמ"ה. וכתב עוד הרמ"ה דיש לפרש בשנים ושלשה בתי דינין, כלומר בזו אחר זו, בב"ד אחד בבת אחת.

וכתב הר"ן, דמה שאמר רבי יוחנן אמר לעולם אין עושין משום קרחה, פירוש לעולם אין עושין שלש בארץ ישראל משום קרחה אלא שתיים, והשתים עצמן דוקא אחת ביהודא ואחת בגליל, אבל אם שתיהן ביהודה או שתיהן בגליל לא. וריש לקיש ס"ל דשלש עיירות דאין עושין דוקא בגליל אבל שתיים בגליל ושתיים ביהודה עושין:

ומה פירוש אין עושין שאמרו בכל הסוגיא, פירוש שאין מחריבין העיר, וכן ג' עיירות משום קרחה, אבל יחידים הן בסקילה וממונן פלט והעיר על תלה. כן כתב הר"ן בשם בעל המאור.

והרמב"ם [הלכות עבודה זרה פרק ד' הלכה ד'] פסק, אין אחת מערי מקלט נעשית עיר הנדחת שנאמר באחד שעריך, ולא ירושלים נעשית עיר הנדחת לפי שלא נתחלקה לשבטים, ואין עושין עיר הנדחת בספר כדי שלא יכנסו עובדי כוכבים ויחריבו את ארץ ישראל, ואין בית דין אחד עושה שלש עיירות הנדחות זו בצד זו, אבל אם היו מרוחקות עושה. והשיג ראב"ד, כל זה שבוש, לעולם אין עושין שלש עיירות נדחות לא בב"ד אחד ולא בשלש לא במקום אחד ולא מרוחקות אלא יהודה וגליל.

ורבי יהודה עמך משום שכינה.

כתב הרמ"ה דהיינו כדי שתשרה עליהן שכינה כדכתיב ואצלתי מן הרוח אשר עליך. ויש אומרים עמך יעמדו מחוץ לאהל ואל יבואו לאהל משום שכינה. ויש לפרש כדי שתגן עליהם זכותו של משה שלא תפרוץ במ שכינה בעומדם לבדם.

משבחין אותו לפי מדותיו ככלה שיפה ביותר ואין צריכה לכחול עיניה ולא לטוח פניה במיני תמרוקין כי צהובין הן ואין צריכה לפרכס את שערה, ואף על פי שלא עשתה אחת מכל אלו הרי היא יעלת חן, כך רבי זירא אף על פי שהיה צנוע ולא היה מתנאה במלבושין נאין מידותיו מיפין אותו.

ומה ששרו לרבי אמי ולרבי אסי פירוש, כל מדין סמוכו לנא לא תסמוכו לנא לא מסרמסין שמסרסין את ההלכה ואין מפרשין את טעמה היטב, ולא מסרמיטין, שנדין ומטין מתוך הלכה זו לאחרת לפי שאין יודעין לסיים טעמה של ראשונה כראוי. ואמרי לה לא מחמיסין, שחומסין את ההלכה ואינן מפרשין טעמה כראוי, ולא מטורמסין יש אומרים מר כתרמוס, וכתב הרמ"ה דיש לפרש לא מסרמסין משרי מסים, כדכתיב וישימו עליו שרי מסים, ולא מסרמיטין שרים שמטין את הדין, ולא מחמיסין חמסנין שחומסין ממונן של בני אדם.

עריפת העגלה בשלשה.

גם כאן אמרינן דמוסיפים אחד משום שאין בית דין שקול, וכתב הרמ"ה דלפעמים בעינן אף כאן הכרעה, דאפשר דמיפלגי במדידת החלל מהיכא משחי ליה, כמו שמצאנו במסכת סוטה שנחלקו בזה.

איזהו מעשר שני שאין דמיו ידועים.

ומה דין נטע רבעי, הביא הרמ"ה שיש אומרים שגם הוא בשלשה היכא דאין דמיו ידועים, ודחה סברא זו וכתב דלא קאי כי אם על מעשר שני, אבל נטע רבעי בעי שלשה גם בדמיו ידועים. וכן דעת תוספות, וכתב הטעם דהטאיל ואדם להוט לאכול פירות נטיעה זו הוי כאין דמיו ידועים. והתו"ט כאן הביא מהר"ש במעשר שני שכתב שאין דמיו ידועים הואיל ורשאי להפחית ההוצאות שיש לו להעלותו לירושלים. ומרש"י במשנה משמע לכאורה דקאי אף אנטע רבעי, דגרס אין דמיהן ידועים, לשון רבים, משמע דקאי אף אנטע רבעי.

פודין אותו בשלשה לקוחות.

פירש הרמ"ה שרצו לקנותו זה אומר בכך וכך וזה אומר בכך, שמתוך שכל אחד מהן מוסיף על עילויו של חברו אין המעשר מתאנה, אבל לא בשלשה שאינן לקוחות, דכיון דפסיד ולא זבני ליה אלא מיעוטא דאינשי והם אינם צריכים לו הרי הוא מזולזל בדמיו לפנייהם ושיימי ליה בפחות מכדי שויו, ואפילו אחד מהן גוי ורוצה לקנותו ואפילו אחד מהן בעלים ורוצה לפדותו. ואית דמפרשי [רש"י] שלשה לקוחות סוחרין בקיאים בשומא. וכתב דלאו מילתא היא דאם כן שלשה בקיאים מיבעיא ליה.

על שבעים כתב זקן ושנים הניח חלק.

כתב בספר בניהו בן יהוידע, מקשים אמאי הוצרך לכתוב שבעים פתקאות, הוה סגי לכתוב י"ב פתקאות, ועל עשרה פתקאות יכתוב ששה ועל שני פתקאות יכתוב חמשה. וכתב בשם ספר ברכת טוב בפרשת בהעלותך שתירץ דמשה רבנו ע"ה בתחלה בירר ששה זקנים מכל שבט ושבט כדמוכח בקרא אשר ידעת כי הם זקני העם וכו', ואם היה עושה כן לכתוב י"ב פתקאות, עשרה יכתוב בהם ששה ושנים יכתוב בהם חמשה חמשה, ויבואו י"ב שבטים וימשכו את י"ב פתקאות אלו, הנה השבט שלקח פתקא של חמשה צריך לדחות אחד מן הששה הנבררים שבירר משה רבנו ע"ה בתחלה באותו השבט, ולמי נדחה, הא כל אחד מן הששה הנבררים יאמר אני הוא מן החמשה, אבל עתה שכתב ע' פתקאות של זקן ושנים חלק, וכל אחד נוטל פתקא, אין לשום אחד טענה ותרעומת, דמי שנטל חלק יאמר לו משה רבנו ע"ה אין המקום חפץ בך עד כאן דבריו, ותירוץ זה הוא כמו תירוץ שתירץ מהרש"א ז"ל.

וכתב הבן יהוידע דעל תירוץ זה יש להקשות, דאי משום הכי הוה אפשר לעשות שלא יברור הוא תחלה, אלא בתחלה יעשה הגורל של י"ב פתקאות שיכתוב על עשרה פתקאות ששה, ועל שנים יכתוב חמשה, ואחר שמשכו השבטים את הפתקאות אז מן השבט שיש בידו פתקא של ששה יברור ממנו ששה, ומשבט שיש בידו פתקא של חמשה יברור חמשה. וכתב ליישב דאם היה עושה כן היה נראה גרעון לאותו השבט שבירר ממנו חמשה, שהיו אומרים שבט זה גרוע, שבלאו הכי נמי לא היה יכול משה רבנו ע"ה לברור ממנו יותר מחמשה שלא היה נמצא בו יותר, לכן הקדים לעשות הברירה שלו בתחלה שנודע שנמצא בכל שבט נבררים ששה שהם ראויים, אז אחר כך כשמשך אחד משבט זה פתקא של חלק, לאו משום שאינו ראוי אלא משום שאין בו צורך, יען שהוא יתר על מספר השבטים:

והביא עוד תירוץ מספר ברכת טוב תירוץ שני לקושיא הנזכרת, והוא דנסתפק משה רבנו ע"ה אם רצונו יתברך לפחות אלו השנים זקנים משני שבטים שיהיו חמשה מזה וחמשה מזה, או דילמא שניהם יהיו חסרים משבט אחד שמכולם יהיה ששה ששה ורק משבט אחד יהיה ארבעה דוקא, ולכן עשה לא לפי סדר הנזכר בקושיא, אלא כתב שבעים זקן ושנים חלק, ובזה יתברר הספק שלו, עד כאן דבריו.

וכתב הבן יהוידע דעל תירוץ זה יש להקשות דאי משום הכי עדיין קשה, למה הוצרך לכתוב שבעים פתקין, יכתוב כ"ב פתקין זקן ושנים חלק ויניח בקלפי ויביא שנים זקנים

מכל ששה וששה הנבררים שהם יעלו כ"ד אנשים, וכל אחד מאלו הכ"ד ימשוך פתקא אחת מן הקלפי, ואם חפץ השי"ת שיהיה מן י"א שבטים ששה ששה ומן שבט אחד ארבעה, יזמין שאלו השנים שמושכים חלק יהיו משבט אחד, ואם ירצה שיהיו חמשה חמשה משני שבטים, יזמין שאלו השנים שמשכו חלק יהיה אחד מהם משבט אחד, ואחד מהם משבט אחר. וכתב הבן יהוידע ליישב, דאם היה עושה כן לא היו מקבלים אלו הכ"ד לפרוש עצמם מחבריהם הנבררים למשוך פתקאות, באומרם למה אנחנו מכניסים עצמנו לבית הספק בידים, מאחר כי אלו הכ"ד אנשים מוכרח ששנים מהם יקחו חלק ויהיו נדחים, ולכן כל אחד מן הנבררים כשאומר לו בא ומשוך פתקא מן הקלפי יאמר מאי חזית שתביא אותי לבית הספק, תביא את חברי, מאחר שזה הבא למשוך אפשר דאחר כך יהיה נדחה לגמרי, וחבריו הנשארים הם ודאים בלי ספק.

וכתב הבן יהוידע דלעיקר הקושיא נראה ליישב על פי מה שכתב הרב בני יששכר [חלק ב' דף ט"ז] בשם מוריני הרב שניאור זלמן [רבינו בעל התניא] על שני השעירים של יום הכפורים וזה לשונו, המצוה הזאת נעשית בגורל, כי גורל הוא באין טעם כעין אין טעם בבחירה, רק חפץ ורצון שמסכים ברצון אל אשר יפול לו הגורל מבלי טעם, וכשישראל עושין בעולם הזה דבר מעשיי להשי"ת ברצון אז כביכול מעוררים רצון העליון, ע"ש, ולכן כאן עשה ע' פתקא, נמצא על כל אחד משבעים זקנים נעשה הגורל, ובזה המשיך שפע מן הרצון העליון לכל אחד ואחד:

מי שעלה בידו חלק, אמר לו המקום לא חפץ בך.

כתב מהרש"א ז"ל דמקשו בירושלמי איך הועיל זה התיקון אם נזדמן שעלו כל פתקאות זקן בראשונה, הלא יאמר זה שעלה בידו חלק, מה שעלה בידי חלק הוא מפני שלא נשאר בקלפי אלא רק חלק, ואותם שעלה בידם זקן היינו מפני שהיה נמצא שם זקן. ועוד קשה דאם נזדמן שעלו שבעים זקן בראשונה מעיקרא לא יבאו השנים למשוך, ותירץ בירושלמי שכתב ע"ב זקן ושנים חלק, אך גירסת התלמוד שלנו לא תתיישב בהכי, דהא קאמר להדיא כתב שבעים זקן ולא יותר, אך בדרך נס נזדמן שיצאו השנים של חלק קודם שעלו כל השבעים של זקן.

ועוד מקשים איך משה רבנו ע"ה סמך על הנס, ודילמא היו יוצאים כל שבעים זקן קודם של חלק, ומתרצים אם היה מזדמן כך היה מניח עוד שנים של זקן בקלפי, ותירוץ זה מוקשה, דגם בזה נמצא סומך על הנס, דדילמא שנים אלו היו מעלים שנים של זקן, ונמצא שעלה ע"ב פתקאות של זקן, ואיך יעשה עתה לסלק מהם את שנים היתרים. וכתב הבן יהוידע דעל כן נראה לומר דמשה רבנו ע"ה היה יודע ברוח הקודש מי הם הראויים להעלות בידם זקן, ומי הם שצריך לעלות בידם חלק, ולכן לאלו השנים

שנראה לו ברוח הקודש שיעלה בידם חלק, היה אומר להם שיהיו מושכין בראשונה:

וּכְתַב עוֹד, הִנֵּה בַסֵּפֶר מִנְחַת יְהוּדָה עַל הַתּוֹרָה [לְרִבְיָנוּ יְהוּדָה בֶּן אֱלִיעֶזֶר שְׁחוּבֵר בִּשְׁנַת ע"ז לְאַלְפֵי הַשִּׁישִׁי] כְּתַב, דִּישׁ מִפְרָשִׁים אַחֵר שֶׁהָיוּ מַעֲלִין פֶּתְקָא שֶׁל זֶקֶן הָיוּ חוֹזְרִין וְזוֹרְקִים בַּתּוֹךְ הַקְּלָפִי, וּלְפִי זֶה הָיָה יָכוֹל לַעֲלוֹת זֶקֶן בִּיד כָּל אֶחָד מִן הַע"ב, וְנִמְצָא בְּהַשְׁגָּחָה מִן הַשָּׁמַיִם הָיָה הַדְּבָר הַזֶּה שֶׁעָלָה חֵלֶק בִּיד הַשְּׁנַיִם וְלֹא נִשְׁאַר לָהֶם טַעֲנָה עַד כֹּאֵן דְּבָרָיו, וְדָבָר זֶה תְּמוּהָ, דֹּא"כ לְמָה הוּצָרְךָ לְכַתּוֹב שְׁבַעִים שֶׁל זֶקֶן דִּי בִשְׁשָׁה אוֹ בַעֲשָׂרָה, וְרַק יֵהיֶה עִמָּהֶם שְׁנַיִם שֶׁל חֵלֶק, מֵאַחַר דְּחוֹזְרִים וּמִשְׁלִיכִים הַזֶּקֶן בַּתּוֹךְ הַקְּלָפִי, וְכַתַּב דֹּאֲפִשֶׁר לִישֵׁב פִּירוּשׁ זֶה שֶׁל הָרַב ז"ל הָא דְהוּצָרְךָ לְכַתּוֹב שְׁבַעִים זֶקֶן וְלֹא סָגִי בִשְׁשָׁה אוֹ בַעֲשָׂרָה, מִפְּנֵי שֶׁלְּפִי זֶה יֵהיֶה בַּפְּתָקָאוֹת שֶׁל זֶקֶן מִשְׁמוּשׁ יָדִים הַרְבֵּה כְּמָה פְּעָמִים בְּעֵלְיִיתָן וּבְחִזִּירְתָן בִּזְהָ אַחֵר זֶה בְּקְלָפִי, וְהָיוּ מַעֲרַעְרִים אַחֵר כֵּךְ עַל הַגּוֹרֵל לֹמַר דֹּאֲלוּ הָאַחֲרוֹנִים שֶׁעָלָה בִידֵם זֶקֶן לֹא הָיָה זֶה מִן הַשָּׁמַיִם, אֲלֵא הֵם כּוֹוֵנוּ לַהֲעֲלוֹת זֶקֶן שֶׁהָיָה לָהֶם סִימָן בַּפְּתָקָאוֹת שֶׁל זֶקֶן שֶׁנִּתְמַעְכּוּ בְּשִׁימוּשׁ יָדִים, מָה שֶׁאֵין כֵּן שְׁנַיִם שֶׁל חֵלֶק לֹא נִתְמַעְכּוּ, כִּי חֲדָשׁוֹת הָיוּ בְּעֵלְיִיתָם, וְלִכֵּן עָשָׂה שְׁבַעִים זֶקֶן כְּדִי שְׁכוּלָם תְּהִינָה חֲדָשׁוֹת וְלֹא יֵהיֶה הֵיכֵר בָּהֶם וְלֹא שׁוּם הַפְּרָשׁ מֵאוֹתָם הַחֵלֶק כֻּלָּל, כִּי בַעַת שֶׁמְחִזְרִים הַפְּתָקָאוֹת שֶׁל זֶקֶן, הָיוּ חוֹזְרִין וּבּוֹלְלִין הַפְּתָקָאוֹת הַיָּטֵב בַּתּוֹךְ הַקְּלָפִי:

ועל רע"ג כתב חמשת שקלים.

הַקְּשָׁה מֵהַרש"א לְמָה כְּתַב חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים יִנְיָחֵם חֵלֶק, וְכַתַּב הֵבֵן יְהוּדִיעַ לְתַרְיָן דֹּאֵם הָיָה כּוֹתֵב רַע"ג חֵלֶק הָיוּ אֲלוּ הַמַּעֲלִים חֵלֶק אוֹמְרִים לֹא רִצָּה הַקְּב"ה שֶׁכָּל אֶחָד וְאַחַד מֵאֲלוֹ הַרַע"ג יִתֵּן חֵמֶשׁ סְלַעִים שְׁלָמִים, אֲלֵא הַכִּי קֹאמֵר תַּחֲשׁוּב כְּמָה סְלַעִים עוֹלִים לַרַע"ג פְּעָמִים חֲמִשׁ, וְתַקַּח סֵךְ מִן הָאֲמִצַּע שֶׁל כ"ב אֲלֵפֵי וְרַע"ג בְּכוֹרִים, וְאֵין כּוֹנְתוֹ לֹמַר כָּל זֶה הַסֵּךְ מִן הַרַע"ג לְבָדֵם, כִּי בְּאִמַת הַקְּב"ה לֹא אָמַר לְמֹשֶׁה רַבְּנוּ ע"ה, אֲלֵא שִׁיְהִיו הַלוּיִים פּוֹדִים אֶת הַבְּכוֹרִים, וְכִנְגַד פְּדִיּוֹן הַרַע"ג הֵיטְרִים תַּקַּח חֲמֵשׁ סְלַעִים כִּנְגַד כָּל אֶחָד וְאַחַד, וְלֹא פִירֵשׁ לוֹ לְהַדִּיא מִמִּי יִקַּח, וְרַק מֹשֶׁה רַבְּנוּ ע"ה לְהַפִּיס דַּעְתָּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יֵהיֶה כָּל אֶחָד וְאַחַד אוֹמֵר פְּדִיאֵי בֶן לֹוי עָשָׂה הַגּוֹרֵל.

וְהִנֵּה לְפִי זֶה יֵשׁ לְשִׁאוֹל שֶׁאֵם זֶה הֵיטְרָה יִכּוֹלָה לְהִיּוֹת טַעֲנָתָם לְמָה קוֹדֵם שֶׁעָשָׂה הַגּוֹרֵל לֹא הָיוּ אוֹמְרִים לְמָה תַעֲשֶׂה גּוֹרֵל הֲלֹא מִסֵּפֶר שֶׁל לוּיִים וְשֶׁל בְּכוֹרִים יִדוּעַ, שִׁידוּעַ הוּא שֶׁהַבְּכוֹרִים יִתְרִים רַע"ג אֲנָשִׁים תַּחֲשׁוּב כְּמָה עוֹלָה רַע"ג פְּעָמִים חֲמֵשׁ שְׁקָלִים וְתַקַּחֵם מִן הָאֲמִצַּע מִכָּל כ"ב אֲלֵפֵי וְרַע"ג בְּכוֹרוֹת. כְּתַב הֵבֵן יְהוּדִיעַ דְּהַטַּעַם שֶׁלֹּא הָיוּ אוֹמְרִים זֹאת בַּתְּחִלָּה כִּי כָּל אֶחָד חוֹשֵׁב טוֹב שִׁיעֲשֶׂה הַגּוֹרֵל, וְאוּלַי אֲנִי יִפְדֵּנִי בֶן לֹוי וְלֹא אֶתֵּן כְּלוּם, אֲבָל אַחֵר שֶׁעָשָׂה הַגּוֹרֵל, אִזּוֹ אוֹתָם רַע"ג הֵיטְרִים אוֹמְרִים כֵּן לְטוֹבַת עַצְמָם כְּדִי לְהַטִּיל הַמִּשָּׁא גַם עַל כ"ב אֲלֵפֵי, וּבּוֹדָאֵי כ"ב

אלף לא ירצו בכך כי אומרים כל אחד ואחד כבר פדאני בן לוי והיה נעשה מריבה בין כ"ב אלף ובין רע"ג היתרים, לכך כתב על רע"ג חמשת שקלים שבוזה נברר שאלה היתרים שהם רע"ג חייב הוא עצמו לשלם חמש סלעים ככתוב על פתקא שלו:

על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאים.

כְּתַב רַבִּינוּ הַמְהַר"ל, וְקִשָּׁה מֵה עֲנִיִן גּוֹג וּמַגּוּג אֶל אוֹתוֹ שֶׁעָשָׂה שֶׁהָיוּ מִתְּנַבְּאִים עָלָיו. וְדַע כִּי מָה שֶׁהָיָה מִמֶּנָּה בְּאוֹתָהּ שֶׁעָשָׂה שְׁבַעִים זְקִינִים, דְּבָר זֶה הָיָה מוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל שִׁימְשֻׁלוּ עַל גּוֹג וּמַגּוּג, שִׁיְהִיָּה רֹאשׁ כָּל הָאוֹמוֹת שֶׁהֵם שְׁבַעִים אוֹמוֹת. וְעִמּוֹ יִבְאוּ כָּל הָאוֹמוֹת לְמַלְחָמָה עַל יִשְׂרָאֵל, וּמִכָּה מַעֲלָה זֹאת שֶׁקָּנוּ יִשְׂרָאֵל לְהִיּוֹת לָהֶם שְׁבַעִים זְקִינִים יֵהוּ מוֹשְׁלִים עֲלֵיהֶם לְעֵתִיד, וּפִירוּשׁ זֶה בְּרוּר.

וְג' מַחְלוּקוֹת בְּדָבָר, כִּי לְמֵאֵן דֹּאמַר שֶׁהָיוּ מִתְּנַבְּאִים מֹשֶׁה מֵת וְיְהוֹשֻׁעַ מִכְּנִיסָם לְאַרְצָן, דְּבָר זֶה כִּי מֹשֶׁה בִּיקַשׁ זְקִינִים לְיִשְׂרָאֵל בְּשִׁבִיל טוֹרָה וּמִשָּׂא שְׁלוֹ, וְעַל זֶה הָיוּ מִתְּנַבְּאִים כִּי מֹשֶׁה מֵת וְיְהוֹשֻׁעַ מִכְּנִיסָם אוֹתָם לְאַרְצָן, וְלֹא יֵהיֶה עָלָיו טוֹרָה וּמִשָּׂא שֶׁל יִשְׂרָאֵל לְהַכְּנִיסָם לְאַרְצָן, וְכִמוֹ שֶׁאָמַר מֹשֶׁה כֹּאשֶׁר יֵשׂא הָאוֹמֵן וְגוֹמֵר. וּמ"ד עַל עִסְקֵי הַשְּׁלִיז הָיוּ מִתְּנַבְּאִים, דְּבָר זֶה שֶׁבְּשִׁבִילוֹ הוֹבְרָרוּ ע' זְקִינִים, כְּדַכְּתִיב בְּקִרָא שֶׁהָיוּ מֵתֵאוֹנְנִים עַל הַמֵּן, וּמ"ד עַל עִסְקֵי גּוֹג וּמַגּוּג כִּי אֲלוֹ ע' זְקִינִים שֶׁהָיוּ ע' נְבִיאִים מוֹרִים כִּי יִשְׂרָאֵל יֵהוּ מוֹשְׁלִים עַל ע' אוֹמוֹת כֹּאשֶׁר יִבְאוּ בִימֵי גּוֹג וּמַגּוּג לְמַלְחָמָה עַל יִשְׂרָאֵל וְיַתְעִלוּ יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שְׁמוֹרָה אֲלוֹ ע' זְקִינִים שִׁישׁ לְיִשְׂרָאֵל דְּבִיקוֹת בּוֹ יִתְבַרֵּךְ, וּבּוֹהַ יִתְגַּבְּרוּ עַל כַּח שְׁבַעִים אוֹמוֹת, בְּמַהֲרָה בִימֵינוּ.

לא סיימה קמיה.

הַבִּיא הֵבֵן יְהוּדִיעַ בְּשֵׁם הַפְּתַח עֵינִים מִפִּי הַשְּׁמוּעָה, דֹּאמְרוּ רז"ל כָּל דִּיבּוֹר שִׁיִּצֵּא מִפִּי הַקְּב"ה, אִם לְרַעָה חוֹזֵר, וְאִם לְטוֹבָה אֵינּוּ חוֹזֵר, וְא"כ מָה שֶׁאָמְרוּ מֹשֶׁה מֵת לֹא אִכְפַּת לוֹ, דְּסָבֵר יִתְאַמֵּץ בַּתְּפִלָּה וּיִבְטַל הַגּוֹרָה, וְכֵךְ הָיָא הַמְּדָה דְּכָל דְּבּוֹר לְרַעָה חוֹזֵר, אֲבָל מָה שֶׁאָמְרוּ יְהוֹשֻׁעַ מִכְּנִיסָם זֶה לְטוֹבָה שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ וְאֵינּוּ חוֹזֵר כְּשִׁישׁ הַכּוֹבֵת הַנְּבִיא [לְדַעַת הַרַא"ם וְהַרִב לַחֵם מִשְׁנָה בְּשִׁלְחֵי הַלְּכוֹת יִסוּדֵי הַתּוֹרָה], לְכֵךְ אָמְרוּ לֹא סִימִיָּה קְמִיָּה, דְּהֵינּוּ אָמְרוּ לוֹ מֹשֶׁה מֵת לְחוּד וְלֹא סִימּוֹ קְמִיָּה יְהוֹשֻׁעַ מִכְּנִיסָם עַד כֹּאֵן דְּבָרָיו, ע"ש.

הטל עליהם צרכי הצבור.

פְּרָשׁוֹ הַתּוֹסֵפוֹת דֹּאֵם יֵהוּ טְרוּדִים בְּצָרְכֵי הַצְּבוּר לֹא תִשְׁרָה שְׁכִינָה עֲלֵיהֶם, שֶׁאֵין שְׁכִינָה שׁוֹרָה מִתּוֹךְ עֲצָבוֹת. וְכַתַּב הַמְהַר"ל דֹּאֵין צְרִיךְ לֹמַר שֶׁאֵין שְׁכִינָה שׁוֹרָה מִתּוֹךְ עֲצָבוֹת מִמֶּשׁ, רַק מִפְּנֵי הַטּוֹרָה שִׁישׁ לוֹ הוּא פּוֹנֵה אֶל עֲנִין הַצְּבוּר, מִחַמַּת טְרָדָה אֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה עָלָיו, כִּי לְכֵךְ עֵיקַר הַנְּבוּאָה הָיָא בְּחִלוּם בַּעַת הַשִּׁינָה, בְּשֶׁעָשָׂה שֶׁאֵין הַנֶּפֶשׁ פּוֹנֵה לְעַסְקִים שֶׁל עוֹלָם, וְזֶהוּ שֶׁהוּא עוֹסֵק בְּצָרְכֵי צְבוּר אֵינּוּ פְּנּוּי כֻּלָּל אֶף בְּלִילָה בֹּא הַחֲלוּם בְּרוּב עֲנִין מָה שֶׁרְגִיל לְהַתְּעַסֵּק בּוֹ וְלְכֵךְ זֶה מִמַּעַט מִן הַנְּבוּאָה.

אמר רב יהודה אמר רב כל עיר שאין בה שנים לדבר וכו'.

כתב הרמ"ה, פירש רבינו שרירא גאון ז"ל, שנים שיודעין לדבר בתלמוד תורה, שברורה להן משנתן וברור להן תלמודן ואין טועין בדבר משנה אף הן ראויין לשיקול הדעת ויש בהן כדי לדבר בעסקי הלכות, ואחד לשמוע, אף על פי שאין יודע לדבר ואין משניותו סדורות לו, אלא שהוא מבין מה שהוא שומע וכשהוא רואה דברי זה ודברי זה איזה מהן חזק ואיזה מהן בטל. ורש"י פירש שנים לדבר בשבעים לשון ואחד לשמוע שיהא מבין בשבעים לשון אף על פי שאינו יודע להשיב. וכתב הרמ"ה דפירוש קמא מדוייק יותר מדמייתי לה להא דרב יהודה דכל עיר שאין בה שנים לדבר אאידך דרב יהודה דאמר אין מושיבין בסנהדרי אלא מי שיודע לטהר את השרץ מן התורה דמיירי במדת חכמה ופלפול, ולא הביא דברי רב יהודה על דרבי יוחנן דמיירי בשבעים לשון, ועוד מדקאמר ושמעון התמני דן לפניו בקרקע, ש"מ במשא ומתן של תורה קאי בביתר.

וגם הרמב"ם [הלכות סנהדרין פרק א' הלכה ה'] כתב, כל עיר שאין בה שני חכמים גדולים אחד ראוי ללמד ולהורות בכל התורה כולה ואחד יודע לשמוע ויודע לשאול ולהשיב אין מושיבין בה סנהדרין אף על פי שיש בה אלפים מישראל.

למידין לפני חכמים לוי מרבי.

כתב הבן יהודע, נ"ל דאע"ג דבן עזאי ובן זומא וחבריו קדמי ללוי, נקיט ללוי ברישא לכבודו של רבי, כי בבן עזאי ובן זומא לא פירש לפני מי הם דנים, ובספר דקדוקי סופרים הגרסה חנינא בן כיפא וזו גרסה נכונה כי חנינא בן חנינאי בכל מקום מזכירין אותו בשם רבי:

דתניא כל עיר שאין בה עשרה דברים הללו אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה וכו'.

וכתב הרמ"ה לפרש, ואלו הן בית דין מכין וחובשין, שאין ת"ח רשאי לדור אלא במקום משפט. וקופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה, שאין ת"ח רשאי לדור אלא במקום שעושים משפט וצדקה. ובית הכנסת להתפלל בו. בית המרחץ לרחוץ בו לכבוד שבתות וימים טובים, ולא עוד אלא שיש בו רפואה לגוף וחייב אדם להשתדל ברפואת עצמו כדי שיוכל לעסוק בתורה ובמצות ולעסוק בעבודת בוראו דכתיב רק השמר לך ושמור נפשך וגו'. ובית הכסא, דצורך כל אדם הוא כדי שלא יצטרך להתרחק חוץ לעיר ויבא לידי סכנת חולי או לידי סכנת ליסטים. וטבח בקי בהלכות שחיטה וטרפות כדי שיהא בשר היתר מצוי לו בכל שעה. ורופא,

כדי שימצא רופא לרפאו אם יהיה צריך לכך. ואומן למול ולהקזי דם אם יהיה צריך לכך. ולבלר לכתוב ספרים. ומלמדי תנוקות כדי שימצא מלמד לבניו, ולא עוד אלא שאין ראוי לתלמיד חכם לדור אלא במקום תורה.

דף י"ח ע"א

נמצאו דייני ישראל שבעת רבוא ושמונה אלפים ושש מאות.

הבן יהודע האריך בזה לבאר התמיהות שיש בסוגיא, וכתב דנראה ליישב סיפא דברייתא הנ"ל דלעולם משה רבנו ע"ה לא בירר דיינים מן סך ששים רבוא של ישראל אלא רק ששה רבוא דיינים, אך להיות דהלכות דיני ממונות הם עניינים שונים ורבים המה, שיש הלכות עדות ושטרות והלואות וטוען ונטען ושבעות, וכן הלכות אבידה ומציאה וזכיה ומתנה ומכירה ושכירות וחלוקה, וכן הלכות גניבה וגזלה ונזקי ממון וחובל ומזיק, וכן הלכות שומרין ושותפים ונחלות, שכל אלו הם עניינים רבים שונים, ויש בהם עניינים מצויים הרבה ויש בהם אינם מצויים כל כך, ויש אמצעים, על כן עשה משה רבנו ע"ה מעניינים הנזכרים וכיוצא בהן ארבעה חלוקות, דהיינו עניינים שמצויים הרבה בין בני אדם עשה אותם חלוקה אחת ראשונה בפני עצמה, שצריך לעניינים אשר בחלוקה זו דיינים הרבה לדון אותם, ולכן תיקן שידונו עניינים של חלוקה זו בשעה ראשונה מן היום בבית ועד גדול הרבה אשר יש בו ששה רבוא דיינים שהם אחד מעשרה מששים רבוא ישראל, ואלו הנקראים בשם שרי עשרות להיותם אחד מעשרה מכל ישראל, ועשה עוד חלוקה שנית משאר עניינים של דיני ממונות שידונו איתם בבית ועד שני שישבו בו שנים עשר אלף דיינים, ואלו נקראים שרי חמשים מפני שמספרם הוא אחד מחמשים מכל ישראל, ואלו הי"ב אלף ביררם מאותם ששה רבוא דיינים שישבו בבית ועד הראשון, והם דנים עניינים של חלוקה השנית דרך משל בשעה שניה מן היום, ואלו יקומו מבית ועד הראשון וישבו בבית ועד השני, ועשה עוד חלוקה שלישית משאר עניינים ואלו ידונו למשל בשעה שלישית מן היום וישבו בבית ועד זה ששה אלפים דיינים ולקחם מן החשובים אשר בבית ועד השני שהיו שנים עשר אלף, ואלו נקראים שרי מאות שמספרם הוא אחד ממאה מכל ישראל, וידונו עניינים שבחלוקה זו בבית ועד השלישי, והם מן החשובים שיש באותם י"ב אלף. ועשה עוד חלוקה רביעית משאר עניינים של דיני ממונות שישבו בבית ועד הרביעי, והם שש מאות דיינים שנבררים ונבחרים מאותם ששה אלפים דיינים, ואלו נקראים שרי אלפים שמספרם עולה אחד מאלף ישראל שהם שש מאות אלף, וידונו בבית ועד הרביעי. נמצא לפי זה אותם הדנים בבית ועד הראשון הם ששה רבוא, והדנים בבית ועד השני הם י"ב אלף, והדנים בבית ועד

השלישי הם ששה אלפים, והדנים בבית ועד הרביעי הם שש מאות, סך הכל אם תמנה את היושבים בכל ועד בפני עצמם, תמצא מספר שבעה רבוא ושמונה אלפים ושש מאות, והוא החשבון הנזכר בסיפא דברייתא הנזכרת:

וכל זה כתב ליישב סיפא דברייתא על פי פירוש יש מפרשים שהביאו התוספות, אבל בלאו הכי יש לומר להיפך, דתחלה בירר שש מאות החשובים ביותר, ולאילו קרא אותם שרי אלפים כי עולין לחשבון אחד מאלף מששים רבוא ישראל, ואחר כך בירר מחשבון הנשארם סך ששה אלפים לדון חלוקה אחרת, וקראם שרי מאות לפי שהם אחד ממאה מכל ישראל, ואח"כ בירר י"ב אלף, וקראם שרי מאות, כי מספרם הוא אחד ממאה מעיקר המספר של כל ישראל ואלו ידונו חלוקה

אחרת, ואח"כ בירר מן הנשארם י"ב אלף וקראם שרי חמשים שמספרם עולה אחד מחמשים ממספר העקרי של ישראל, ואלו ידונו חלוקה אחרת מן העניינים, ואח"כ בירר סך ששה רבוא דינים וקראם שרי עשרות שמספרם עולה אחד מעשרה ממספר העקרי של כל ישראל, ואלו דנים חלוקה אחרת, והשתא דברי הברייתא יתיישבו כפשוטן הן ברישא הן בסיפא. ובזה האופן יתורץ דקדוק אחד עצום בדברי התנא דברייתא שאמר נמצא דיני ישראל שבעת רבוא ושמונה אלפים ושש מאות, וקשה למאי הוצרך לצרף הפרטים של החשבון לעשותם כללי, והלא אפילו תינוק יודע לצרפם מאחר שפירש הפרטים, ובזה ניחא שהוצרך לעשות צירוף זה לאפוקי מפירוש יש מפרשים דלפי פירושם לא בירר אלא סך ששה רבוא דוקא:

